

Fedinec Csilla

HATALMI JÁTSHMÁK UKRAJNÁBAN

Másfél évtized mérlege

A 20. században több nemzet vált függetlenné szeparatista önrendelkezés érvényesítésével. Bár minden szovjet alkotmány (1924, 1936 és 1977) tartalmazta a „szabad elszakadás” lehetőségét, a szecessziós jog érvényesítése csak az 1990-es években vált lehetségessé.¹ Európa a 18. század végén a nemzetállam és a nacionalizmus szülőhelye volt, és úgy tűnt, a 20. század végén temetőjük is lesz. Ám a századvégi Európa ahe-lyett, hogy túllépett volna a nemzetállamon, visszatért hozzá, aminek leglátványosabb bizonyítéka a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia felbomlása és nemzeti alapon meghatározott utódállamaik létrejötte. A politikai tér nemzeti határvonalak mentén való átszerveződése a nacionalizmus eltérő formáit hívta életre: a nemzeti kisebbségek autonómiára törekvő nacionalizmusait, az otthonukat adó új államok „nemzetiesítő” nacionalizmusait, valamint azoknak a „külső nemzeti hazáknak” a határokon átnyúló nacionalizmusait, amelyekhez a közös etnicitás alapján tartoznak.²

A nemzetiesítő nacionalizmus példája Ukrajna esete, amely történelmi előképe az 1918–20-ban fennálló Ukrán Népköztársaságot tartja. Ebben a polgárháborús időszakban Ukrajna területén több államalakulat regnált: 1. az Ukrán Népköztársaság (a keleti, Dnyeper-melléki Ukrajna), 2. a Nyugat-Ukrán Népköztársaság (a széteső Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó területek: Galícia, Bukovina, Kárpátalja), 3. a letűnő orosz birodalom utóvédharcait a fehérek folytatták, és 4. mindezekkel szemben a bolsevikok és a Vörös Hadsereg létrehozta az új birodalmat, a Szovjetuniót, melynek egyik tagköztársasága lett Szovjet Ukrajna.³

¹ Vö. Benjamin NEUBERGER: *Nemzet önrendelkezés: egy fogalom dilemmái*, Magyar Kisebbség 2000/3. (www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0003/m000310.html).

² Vö. Rogers BRUBAKER: *Nacionalizmus új keretek között*, ford. Erdősi Péter, L'Harmattan, Budapest, 2007.

³ Taras Kuzio az ukrán történetírásban négy iskolát különböztet meg: ruszofil, szovjet, keleti szláv, ukrainofil. 1991 után a hatalmon levő ukrán elitnek olyan történetírássra volt szüksége, amely alátámasztja a nemzetépítés és a független államiság eszméjét. Így emelkedett emblemikus alakká Mihajlo Hruszevszkij, az 1918-as független ukrán népköztársaság elnöke, aki maga is kiváló történész volt. Vö. Taras KUZIO: *National Identity and History Writing in Ukraine*, Nationalities Papers 2006/3., 407–427. Lásd még PÁNDI Lajos: *Köztes-Európa kronológia 1756–1997. IV. A köztes-európai ütközőzóna kialakulása (1914–1925)*, <http://pandi.adatbank.transindex.ro/index.php?action=kat&kat=d>.

Az 1991 óta független Ukrajna politikai hatalmi struktúrájának három központi intézménye az államfő és hivatala,⁴ a parlament (Centralna Rada – Legfelsőbb Tanács),⁵ valamint a miniszterelnök és a miniszteri kabinet.⁶ Elnökválasztást 1991-ben, 1994-ben, 1999-ben, 2004-ben tartottak, parlamenti választásokra 1994-ben (addig az 1990-ben megválasztott parlament működött), 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban került sor.⁷

Az államfő

1988 nyarán a XIX. pártkonferencia döntő fordulatot hozott a szovjet birodalom működésében. Mihail Gorbacsov, az utolsó szovjet pártfőtitkár szocialista jogállam kialakításában gondolkodott, amelyben nem a párt, hanem a választott népképviselőkből álló testületek töltik be a döntő szerepet. Az 1990. márciusi parlamenti és önkormányzati választások már ennek jegyében zajlottak. A népképviselők soros kongresszusa megsemmisítette az 1977. évi alkotmány azon cikkelyét, amely a Szovjetunió Kommunista Pártjának az ország életében betöltött vezető és irányító szerepéről szólt. Az SZKP megszűnt állampárt lenni.

Az államreform és az alkotmányos berendezkedés átalakításának keretében az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa 1991. július 5-én három új törvényt⁸ fogadott el: az ukrán államelnöki státus bevezetéséről és az ezzel kapcsolatos alkotmánymódosításról; az ukrán államfő hatásköréről; valamint az ukrán államfő megválasztásának rendjéről. Ezeket a törvényeket az eltelt időben többször módosították, illetve Ukrajna 1996-ban önálló alkotmányt fogadott el, melyet azóta szintén módosították, éppen a hatalmi intézmények működését illetően.

Az ukrán államfőt közvetlenül választják meg, öt évre, legfeljebb két ciklusra. Pártok, választási tömörülések állíthatnak jelöltet, illetve magánszemélyek jelölhetik saját magukat. A jelölttel szembeni elvárások: 35 év fölötti életkor, szavazati jog, a választásokat megelőző tíz évben Ukrajnában élt és bírja az állampolgárságot. A választások alkalmával a szavazáson részt vevők legalább 50 százalékanak érvényes szavazata szükséges ahhoz, hogy a jelöltet megválasszák.

⁴ Honlap: www.president.gov.ua.

⁵ Honlap: <http://portal.rada.gov.ua>.

⁶ Honlap: www.kmu.gov.ua/control.

⁷ A Központi Választási Bizottság honlapja: www.cvk.gov.ua.

⁸ A mindenkor ukrán törvények – részletes bontásban, keresővel – elérhetők az ukrán parlament honlapjáról: *Законодавство України*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>; *Laws of Ukraine*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=annot>.

Az alkotmány 106. cikkelye értelmében az ukrán államfő feladata többek között: az állam külpolitikai tevékenységének irányítása; össznépi referendum kiírása; az alkotmányban előírt körülmények fennállása esetén a parlament feloszlata; a parlamenti frakciók jelölése alapján javaslatot tesz a miniszterelnök személyére; javaslatot tesz a parlamentnek a védelmi miniszter és a külügyminiszter, az Állambiztonsági Szolgálat vezetőjének személyére; kinevezi a főügyészt, a nemzeti bank elnökét; megsemmisítheti a miniszteri kabinet rendelkezéseit; a fegyveres erők főparancsnoka; a Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács elnöke; kinevezi az ORTT tagjainak felét, az alkotmánybíróság tagjainak harmadát; aláírja a parlament által meghozott törvényeket, illetve megvétózhatja azokat, kivéve az alkotmánymódosítást.⁹

Az 1990 – az utolsó szovjet típusú parlament megválasztása – és 1994 – Leonyid Kucsma államfővé választása – közötti időszakban a parlament dominált a politikai színtéren. Leonyid Kravcsuk, a köztársaság addigi első emberének államfővé választása 1991. december 1-jén még csak jelképes volt. Az 1994 utáni alkotmányozási folyamatban elnöki-parlamentáris rendszer alakult ki. Kucsma elnök 1999-es újraválasztásával azonban erőteljes lépések történtek az elnöki rendszer meghonosításáért. Kucsma autoritárius eszközökkel befolyásolta a parlament működését, lényegében felülírva alkotmányos jogosítványait. Ezen a helyzeten a közelgő új, 2004-es választásokra felerősödő ellenzék nyomására sikerült változtatni a 2004. december elején elfogadott és 2006-ban életbelépő alkotmánymódosítással, amely fél-elnöki rendszert vezetett be.¹⁰

Az 1994 júliusában tartott elnökválasztásra négy hónappal a parlamenti választások után került sor. A választásoktól a hatalmi helyzet letisztulását várták. Ez a várakozás azonban nem igazolódott be, a pártviszonyok és pártpreferenciák még alakulóban voltak. Az időszakban a politikai palettát a nacionalista mozgalom, a kommunisták és a

⁹ Kik is kerültek Ukrajnában az államfői pozícióba? *Leonyid Kravcsuk* (sz. 1934) végzettsége szerint közgazdász, különböző pártfunkciókat tölt be 1970-től az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságában, 1990–1991-ben az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke, ebből a pozícióból választották államfővé. *Leonyid Kucsma* (sz. 1938) rakétamérnök, 1960–1992 között hadiipari és űrtechnológiai vállalatoknál, többek között Bajkonurban dolgozik különböző tisztségekben, 1992–1993-ban Ukrajna miniszterelnöke, 1994. augusztusától 10 éven keresztül Ukrajna elnöke. *Viktor Juscenko* (sz. 1954) közgazdász, a bankszférában dolgozik, 1993–1999 között az Ukrán Központi Bank elnöke, 1999 végétől 2001 májusáig Ukrajna miniszterelnöke, 2002-től népképviselő, frakcióvezető, 2004 decemberétől Ukrajna államfője. Kravcsuk alatt négyszer, Kucsma alatt hétszer volt kormányváltás, Juscenko mellett ma a harmadik miniszterelnök regnál. Kucsma is, Juscenko is úgy került az államfői pozícióba, hogy elődje idejében egy ideig az ország miniszterelnöke volt. Vö. *Історія президентства*, www.president.gov.ua/content/102.html.

¹⁰ Lásd ROMANYUK Anatolij: *Az ukrán elnöki hatáskör nyugat-európai és egyesült államokbeli összehasonlításban*, Regio 2006/4., 29–37. A választási stratégiákról: Сергій МАКЕЄВ – Володимир ГОРБАЧ: *Вибори президента в суверенній Україні*. Громадська неприбуткова організація „Інститут політики”, www.tomenko.kiev.ua/cgi/redirect?url=pc07-2003-05.html.

volt nómenklatúra tagjai fedték le. Bár több jelölt indult – közte a posztszovjet nómenklatúra által támogatott Olekszandr Moroz és a gazdasági lobbik által támogatott, nacionalista Vjacseszlav Csornovil –, a szavazók számottevően csak két kandidálót támogattak: a regnáló elnököt, Kravcsukot és a volt miniszterelnököt, Kucsját. Kravcsuk őrizte a népszerűségét a nyugati régiókban, ám alulmaradt a főleg az ország déli és keleti részében támogatott Kucsjával szemben. Leonyid Kucsma exminiszterelnök úgy tűnt fel a kampányban, mint kiváló szakember, akit miniszterelnöksége alatt nem hagytak kibontakozni. Az államfő oldaláról érkező mindenfajta bírálatnak bumerángthatása volt, hiszen Kucsma igazát bizonyította. Kucsját támogatták a nagyvállalatok vezetői, az oroszpartí értelmiség, egy kisebb tévécsatorna is, de főleg az oroszországi televízió. Azonban Kucsma így sem tudott volna győzni, ha a második fordulóban a kommunisták nem az ő támogatására szólítják fel híveiket, mondván, ő a kisebbik rossz. Az elemzők ezt még tiszta választásnak tartották olyan szempontból, hogy adminisztratív eszközöket nem kevertek bele a választási kampányba.

1999-ben hasonló volt a helyzet abban a tekintetben, hogy a regnáló államfő a nyugati régiókban őrizte pozícióit, délen és keleten azonban sokat veszített népszerűségéből. A népszerűségvesztés ellenére Kucsma volt a legismertebb politikus. Ezzel az ismertséggel a többi kandidáló nem tudott versenyezni. Vjacseszlav Csornovil, a nacionalisták vezetője időközben autóbalesetben meghalt, Népi Mozgalom nevű pártja, közkeletű nevén a RUH szétesett. A jobboldalon nem volt más erős ember, sőt erős párt sem. Államapparátusban, hatalmi pozícióban levő politikus nem vállalkozott arra, hogy Kucsma ellen induljon. A kívülről jövőek pedig olybá tündek fel a választók előtt, hogy sértett politikusok, akik korábban kikerültek a hatalomból. Ilyen volt az exminiszterelnök Jevhen Marcsuk, az exkülgügyminiszter Hennagyij Udovenko vagy az ismét fellépő Olekszandr Moroz is, aki az 1998-as parlamenti választások előtt parlamenti elnök volt. A szavazók zöme nem volt tisztában azzal, hogy a jelöltek a „jobboldalt” vagy a „baloldalt” képviselik. Így bár a elégedetlenek voltak az államfővel, senki nem tudott igazi politikai ellenfelévé válni. Az ellenzéki szerep önmagában ekkor még kevés volt a győzelemhez. Az egyetlen erősnek mondható ellenfél az időközben újra legalizálódott kommunista párt vezetője, Petro Szimonenko volt. Kucsma mellett ő jutott be az elnökválasztás második fordulójába. Azonban az 1996-os oroszországi választásokhoz hasonlóan, ahol Borisz Jelcin és Gennagyij Zjuganov mérkőzött meg egymással, kommunista erős embernek itt sem volt valódi esélye. Így a kommunisták képtelenek másodszor segítették Kucsját hatalomra. Ráadásul az elnök adminisztratív eszközöket is bevetett győzelme érdekében. Az elnökválasztás előtt lecserélték azon járási és megyei adminisztrációk elnökeit, ahol az előző évi parlamenti választás eredményei alapján nem sikerült „biztosítani” az államfőközeli pártok győzelmét. Kucsját az ún. lehallgatási botrány tette végképp szalonképtelenné.

1998-tól kezdődően Ukrajnában feltűnően sok újságíró lett autóbaleset áldozata – emlékeztetül: 1999-ben autóbalesetben halt meg Kucsma elnök fő ellenlábasa, a jobboldal prominense, Csornovil is –, illetve tévés személyiségek ellen követtek el fegyveres merényleteket. Az elkövetők mindannyiszor ismeretlenek maradtak. 2000 szeptemberében eltűnt egy kijevei újságíró, Georgij Gongadze, aki korrupciós ügyekkel foglalkozott, legközelebbi munkatársai szerint két politikus is bekerült a látóterébe, Julia Timosenko kormányfőhelyettes és Olekszandr Volkov, a Régiók Újjászülése nevű parlamenti csoport vezetője, Kucsma elnök egyik fő bizalmasa. Később megtalálták a holttestét, Olekszandr Moroz, a parlament szocialista frakciójának vezetője pedig a parlamentben bemutatott egy kazettát, melyen az államfő, a belügyminiszter és a nemzetbiztonsági szolgálat vezetője telefonbeszélgetése szerepelt, egyértelmű bizonyítékát adva annak, hogy az ország legfelsőbb vezetőinek köze van az újságíró halálához.¹¹ A felvételt külföldi szakértőkkel is megvizsgáltatták, eredetiségéhez nem fért kétség. A nép kivonult az utcára, felépítette a sáttáborokat, ezt a sajátosan ukrán politikai tiltakozási kelléket. Kucsma kihallgatta a főügyészség, Kucsma maradt.

A válság időszakában az igencsak elaprózódott ellenzék kezdett megerősödni. 2004-ben, mivel Kucsma elnök már kitöltötte a maximális két ciklust, a választásnak a koalíciós pártok vagy az ellenzék jelöltje között kellett eldőlnie. Ezt jelzi, hogy a kormánypártok és az ellenzék egy-egy jelölt mögött sorakozott fel. Viktor Jucszenko ellenzéki politikusi imidzse ismert volt a választók előtt. A kormánypártoknak olyan jelöltet kellett választaniuk, aki nem tartozott a magát politikailag lejártó Kucsma közvetlen környezetéhez, de elég ismert volt ahhoz, hogy esélyes versenyző legyen. Így került a képbe a regnáló miniszterelnök, Viktor Janukovics, aki jóval fiatalabb volt Kucsmanál. Ha a parlament döntene az államfő kérdésében, akkor Janukovics győzelme egyértelmű.

Már a kampányt megelőzően az elemzők figyelmeztettek a hatalmi eszközökkel való visszaélés veszélyére, a történések azonban a leginkább borúlátó sejtéseken is messze túltettek. A kampány része volt az ellenfelek lejáratása, egymás ellen való kijátszása, a teljes média kisajátítása. Ennek az időszaknak a terméke az ország szélsőséges polarizálása, ideológiai kettészakítása keleti és nyugati Ukrajnára. Ideológia helyett azonban a vélt társadalmi orientáció alá seprik be a megosztást célzó jel-szavakat: Európai Unió vagy Egységes Gazdasági Tér, NATO-ba lépés vagy katonai szövetség Oroszországgal, az orosz nyelv államnyelvi rangra emelése vagy ennek a lehetőségnek az elutasítása, ukrán nacionalizmus vagy kettős kulturális identitás, az ukrán történelem szovjet korszakának elvetése vagy elfogadása (lásd például a

¹¹ Lásd www.londonfreelance.org/gongadze/index.html; Ruszlan GOREVOJ: *A halott újságíró az elnök sír-ásója*, Élet és Irodalom 2003/26.

történelmi előkép kérdését az államiságot illetően). Ennek ellenére az ellenzéknek állt a győzelem, amikor hirtelen átalakultak a beérkezett eredmények, s ennek alapján Janukovicsot nyilvánították győztesnek. A 2000–2002-es nyílt belpolitikai válság után a társadalom mozgósíthatóvá vált arra, hogy ne csak fizetett tüntető vagy lelkes amatőr tiltakozó legyen, hanem meggyőződésből vessen véget ennek a hatalom-kisajátítási kísérletnek. Ez volt az ellenzék pártszíne alapján narancsosnak nevezett forradalom.¹² A megismételt választások előtt a parlamentben sikerült keresztülvinni az elnöki hatáskört szabályozó törvénymódosítást.¹³

Pillantsuk rá Kárpátaljának az elnökökhöz való viszonyára a választásokon tanúsított szimpátiák alapján. 1991-ben még egységes volt a szavazás az egyetlen jelöltre. 1994-ben, amikor Kucsma nyert az országban, a kárpátaljaiak zömmel a vesztes Kravcsukot támogatták. Kucsma 1999-es újraválasztása előtt Kárpátalján is kampányolt, azzal biztatta a magyarokat, hogy amennyiben rá szavaznak, támogatni fogja autonómiatörekvésüket.¹⁴ Kucsma elnökre leadott szavazatarányok alapján Kárpátalja a harmadik helyre került az ország megyéi között.¹⁵ 2004-ben mind az eredeti, mind a megismételt választások alkalmával Juscsenkóra szavazott a legtöbb kárpátaljai, mégpedig az országosnál magasabb arányban.¹⁶

A parlament

Az alkotmány 36. cikkelye foglalkozik a politikai pártokkal, melyek közvetlenül állíthatnak képviselőjelölteket, valamint államfőjelöltet. A 2001 áprilisában elfogadott, Ukrajna politikai pártjairól szóló törvény a következőképpen határozza meg a politikai párt fogalmát: a törvénynek megfelelően bejegyzett önkéntes egyesülése azon állampolgároknak, akik a társadalmi fejlődés egy bizonyos össznemzeti programját támogatják, s amely egyesülés célja az állampolgárok politikai akaratának formálása és kinyilvánítása, részt vesz a választásokon és egyéb politikai akciókban. Politikai párt-

¹² A narancsos forradalom (Помаранчева революція – Orange Revolution) virtuáléja: www.orangerevolution.us/blog; fotók és videók: <http://io.com.ua/ua.php>. A választásokhoz kapcsolódott a rózsák forradalma Grúziában 2003-ban és a tulipánok forradalma Kirgíziában 2005-ben.

¹³ *Конституція України* (із змінами і доп.), Атіка, Київ, 2006.

¹⁴ Az elnökválasztás után, 2001-ben elfogadott törvény szabad gazdasági övezet létrehozásáról rendelkezik Kárpátalja területén. Autonómiáról szó sincs. Az Ukrainában működő szabad gazdasági övezetekről lásd Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень „ЄвроРегіо Україна”. Вільна економічна зона, www.eru.org.ua/index.php?page=1262.

¹⁵ Підтримка кандидатів, що набрали найбільшу кількість голосів по регіонах України, www.cvk.gov.ua/pls/vp1999/webproc0.

¹⁶ Вибори Президента України. Повторне голосування 26.12.2004. Підсумки голосування по регіонах України. Порівняння, www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011.

nak csak szavazati joggal bíró személy lehet a tagja. Nem lehetnek párttagok a bírák, az ügyészek, a belügyi dolgozók, az állambiztonsági szolgálat munkatársai, a katonák, az emberi jogi ombudsman. A politikai párt bejegyzésének feltétele, hogy azon a szinten, amelyen a párt működni kíván, alapszervezeteket kell létrehozni, tehát egy megyei pártnak az alatta levő közigazgatási egységek, a járások szintjén, az országos párt esetében pedig a megyékben kell alapszervezeteket alakítani. Az alakuló gyűlések jegyzőkönyveit, a párt szervezeti szabályzatát mellékelni kell az igazságügyi minisztérium megfelelő szerveihez benyújtott kérvényhez. A bejegyzésről 10 napon belül döntenek, és az eljárás ingyenes, azonban a megelőző szervező munkának tetemes költségei vannak. A pártfinanszírozásban számos korlátozás létezik. A politikai párt nonprofit szervezet, pénzügyi támogatásban nem részesíthetik állami, önkormányzati szervek, állami és kommunális vállalatok, olyan szervezetek, intézmények, amelyek fenntartásában az államnak bármilyen részesedése van vagy működésükre az államnak befolyása van; külföldi állampolgárok, külföldi vállalatok, szervezetek; jótékonyági és egyházi szervezetek; anonim személyek, illetve nem lehet pártot támogatni álneven sem; a választási tömörülések pártjait nem támogathatják anyagilag azok a pártok, amelyek nem tagjai az adott tömörülésnek.¹⁷

A parlamentben képviselői frakciók, képviselői csoportok és a függetlenek foglalnak helyet. A frakciókat pártalapon hozzák létre, de pártonkívüliek is csatlakozhatnak hozzá, amennyiben elfogadják a párt(ok) programját. Képviselői csoportot a pártonkívüliek hozhatnak létre, akik az államról, a szociális-gazdasági fejlődésről azonos vagy hasonló nézeteket vallanak. Frakciót alkothatnak egyetlen párt képviselői, de akár több párt képviselői együttesen, ugyanígy a parlamenti választásokat megelőző kampányban a pártok indulhatnak önállóan, de szövetségbe tömörülve is. A parlamenti frakciók és csoportok mobilak, a képviselők átülhetnek egyik padsorból a másikba.¹⁸

Az első (1990–1994),¹⁹ a második (1994–1998),²⁰ a harmadik (1998–2002)²¹ és a negyedik ciklus (2002–2006)²² még igen sokszínű parlamentet hozott, számos frakcióval, csoporttal. Az 1990-es választások még a szovjet mintát követték. Az

¹⁷ Vö. KIJUCKOVICS Anatolij: *Az ukrainai pártok működésének politikai-jogi keretei*, Regio 2006/2., 3–7; Лариса ТРУБЧАНИНОВА: *Нормативно-правове забезпечення діяльності політичних партій в Україні*, Вечірня Газета 2006. 04. 11. (www.vechirka.com.ua/authority/laws/laws.php).

¹⁸ Lásd PETRUSKA Natália: *Az ukrán parlamentarizmus fejlődési szakaszai (1990–2006)*, Regio 2006/4., 38–50.

¹⁹ Народні Депутати України 1-го скликання (1990–1994), www.rada.gov.ua/zakon/new/DEPUTATI/spisok1.htm.

²⁰ Народні Депутати України 2-го скликання (1994–1998), http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_index_arh?skl=2.

²¹ Народні Депутати України 3-го скликання (1998–2002), http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_index_arh?skl=3.

²² Народні Депутати України IV скликання (2002–2006), http://gska2.rada.gov.ua/pls/site/p_deputat_list?skl=5.

1993-ban elfogadott választási törvény – az első Ukrajnában – a többségi rendszert vezette be, amelyről azonban 1994-ben kiderült az életképtelensége: igen költséges volt a számos pótválasztást megtartása, nem sikerült minden parlamenti helyet betölteni. Az 1997-es és a 2002-es választási törvények alapján 1998-ban és 2002-ben egyes választási rendszert alkalmaztak Ukrajnában, 4%-os parlamenti küszöbvel. Ez a szisztéma a többpártrendszer támogatta. A 2005-ös választási törvény alapján a következő évben már arányos választási rendszerben tartották meg a parlamenti választásokat, a bejutási küszöböt 3%-ra csökkentették. A választások fő szubjektumai a politikai pártok és a politikai tömörülések (minimum két párt szövetsége).²³

Az ötödik ciklusban, a 2006. márciusi választások után a következő frakciók alakultak meg a parlamentben: Régiók Pártja,²⁴ Julia Timosenko Blokk („Batykivcsina” Összükran Egyesület, Ukrán Szociáldemokrata Párt),²⁵ Mi Ukrajnánk Blokk (Mi Ukrajnánk Népi Szövetség, Ukrajna Nemzeti Mozgalma, Ukrán Nacionalisták Kongresszusa, „Szobor” Ukrán Köztársasági Párt, Keresztény Demokraták Szövetsége Párt, Ukrajnai Gyáripárosok és Vállalkozók Pártja),²⁶ Ukrajna Szocialista Pártja,²⁷ Ukrajna Kommunista Pártja.²⁸ A választások után hónapokkal, 2006. június 22-én jelentették be, hogy három parlamenti frakció (Julia Timosenko Blokkja, Mi Ukrajnánk Blokk, szocialista párt) megalakítja a „narancsos koalíciót”. Júliusban a szocialista párt tagjai kiléptek,²⁹ majd a választásokon győztes Régiók Pártja, valamint a szocialista párt és a kommunista párt megalakította a „válságellenes koalíciót”. 2007. március 22-én Julia Timosenko Blokkjából 5 és a Mi Ukrajnánk Blokkból 6 képviselő átült a kormánykoalíció padsoraiba. A kormánykoalíció ugyanezen a napon úgy döntött, hogy „válságellenes koalíció” helyett „nemzeti egység koalíciója” néven fut tovább. Viktor Juscsenko államfő a helyzetet törvénytelennek ítélte, és április 2-án előrehozott parlamenti választásokat írt ki. Bár az alkotmánybíróság időközben megsemmisítette ezt a döntést, a belpolitikai válság egyelőre továbbgyűrűzik.

²³ Lásd Volodimir BODNÁR – Jurij OSZTAPEC: *Az arányos választási rendszer bevezetésének előfeltételei és alapvető jellemzői Ukrajnában*, Regio 2006/2., 8–15.

²⁴ Frakcióvezető: Raisza Bohatirjova. A frakció honlapja: <http://regions.org.ua>. A párt honlapja: www.partyofregions.org.ua.

²⁵ Frakcióvezető: Julia Timosenko. A frakció honlapja: http://gska2.rada.gov.ua/pls/site/p_fraction?pidid=1793. Timosenko személyes honlapja: www.tymoshenko.com.ua.

²⁶ Frakcióvezető: Vjacseszlav Krilenko. A frakció honlapja: www.razom.org.ua.

²⁷ Frakcióvezető: Iván Bokij. A párt honlapja: www.spu.in.ua.

²⁸ Frakcióvezető: Petro Szimonenko. A frakció honlapja: <http://portal.rada.gov.ua/partykpu/index.jsp>.

²⁹ A parlamenti elnöke pozíciót a szocialista Olekszandr Moroz (sz. 1944) kapta meg. Végzettsége szerint agrármérnök, 1976-tól pártmunkás volt. Az Ukrajnai Szocialista Párt alapítója és elnöke. 1994–1998 között, illetve 2006 júliusa óta az ukrán parlament elnöke. Lásd <http://chairman.rada.gov.ua>.

Három ciklusban a 450 tagú ukrán parlamentbe egy-egy magyar képviselő is bejutott. A magyarok az ország lakosságának 0,3%-át teszik ki, zömmel Kárpátalján élnek. 1989 előtt nem volt önálló politikai szervezetük. A szellemi teret – s utólagos értelmezésben a politikai teret is – a kultúra, elsősorban az irodalommal való foglalkozás jelentette. A '80-as évek második felétől érezhető volt a változás. Az elsőként, 1989-ben megalakuló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségben (KMKSZ) gyorsan végbement a generációváltás, ami markáns szemléletváltozást is hozott és máig kihatóan polarizálta a kárpátaljai magyar eliteket. Az 1994-ben létrejövő Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (KMSZF) egyesítette többek között a KMKSZ-ből kivált, vele egyet nem értő régi, illetve újonnan alakult egyesületeket. A KMSZF abban gondolkodott, hogy Ukrajnában, az ukrainai politikai erőkkkel kialakított viszony által kell foglalkozni a magyarság ügyével, s ebben a központ Ungvár, a megye fővárosa, az összes fontos intézménnyel, közte az egyetemmel s a magyar szakkal, ahol az addigi kárpátaljai magyar elit rekrutációja végbement, s amelynek ez a szerepe 1989 után egyre csökkent. A KMKSZ a Beregszász központú magyar autonóm körzet, Tisza-melléki járás, illetve magyar tankerület létrehozásán kezdett el módszeresen dolgozni.

A fórum szerepét egyre inkább átvette az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség, amelyet 1991 októberében hozott létre a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Lvovi Magyarok Kulturális Szövetsége és a Magyarok Kijevi Egyesülete Fodó Sándor elnökletével. Az 1995. júniusi ungvári közgyűlésén Vass Tibor főtítkárra a szövetség addigi munkáját értékelve kijelentette: nincs mit elmondania, mert a szövetség nem működött.³⁰ 1996 márciusában az UMDSZ új elnököt választott Tóth Mihály parlamenti képviselő személyében. 1997-ben a KMKSZ felfüggesztette tagságát az UMDSZ-ben. Ezzel véglegessé vált a két táborra szakadás.

Az időszakban lezajlott választások mindannyiszor magyar–magyar párbajt is hoztak. 1990-ben Fodó Sándor, a KMKSZ akkori elnöke indult a mandátumért, majd váratlanul visszalépett és a szövetség nevében a szavazóit egy ukrán jelölt, Sepa Vaszil támogatására szólította fel, amit azok meg is tettek.³¹ 1994-ben a KMKSZ-ből kivált szervezetek Tóth Mihályt jelölték, aki nyerni tudott³² Fodóval szemben, nem utolsósorban az utóbbi kampányának a szavazók táborában visszavetést keltő, lejárató hangneme következtében. Újabb négy év múlva Tóth alul-

³⁰ Lásd JÁNKI András: *Ukrajna 1989–1998 = Útkeresés és integráció*, szerk. Bárdi Nándor – Éger György, TLA, Budapest, 2000, 804.

³¹ Sepa Vaszil, 169. sz. beregszászi választási körzet, az SZKP tagja, Ukrajna Népi Mozgalma (a nacionalista RUH) frakciójában foglalt helyet. Lásd www.rada.gov.ua/zakon/new/DEPUTAT1/169.htm.

³² Tóth Mihály, 169. sz. beregszászi választási körzet, pártunkívüli. Lásd http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=16602.

maradt az új KMKSZ-elnökkel, Kovács Miklóssal szemben,³³ illetve látszólag magánakcióban az Ukrajnai Szociáldemokrata Párt (egyesített) – USZDP(e) – listáján sikertelenül indult a választásokon a teljesen háttérbe szorult Fodó Sándor. Ezért a lépésért Fodót a KMKSZ etikai bizottsága elé idézték, minden különösebb következmény nélkül.

A USZDP(e) ezzel nem vonult ki a magyar közéletből. A 2002-es választásokon – ahol a párt országos szinten a hatodik helyen, 6,27%-kal jutott be a parlamentbe (ez 1 626 721 szavazatot jelentett) – Kovács Miklóssal, a KMKSZ jelöltjével szemben az UMDSZ Gajdos Istvánt, az USZDP(e) beregszászi elnökét indította, sikerrel.³⁴ Kovács esélyeit csökkentette, hogy a jelöltek között szerepelt egy vele azonos nevű, a közéletben egyébként teljesen ismeretlen személy is, aki ezzel a névazonossággal nyilvánvalóan sok szavazatot elvitt (ez az „ismeretlen” Kovács 7.795 szavazatot – 7,66% – kapott). A sokadik átszámolás, fellebbezés, panasz, végül Legfelsőbb Bírósági döntés után Gajdos (32 255 szavazat, 31,71%) és a KMKSZ-elnök Kovács (31 079 szavazat, 30,55%) között hivatalosan 1176 szavazat (1,16%) döntött.³⁵ A botrányokkal övezett választásokkal kapcsolatban Hennagyij Moszkal, Kárpátalja akkori kormányzója annak a véleményének adott hangot, hogy Magyarország nyíltan felvállalta Kovács támogatását, ami direkt politikai beavatkozás, s nem első eset, hogy ilyen közvetlen beavatkozás mérgesíti az ukrajnai magyar szervezetek egymás közötti vitáit.³⁶ A KMKSZ választmánya nyilatkozatban mondta ki, hogy Gajdos győzelmét durva visszaélések, szavazócédulák utólagos jogtalan megsemmisítése eredményezte, így a végeredmény nem felel meg a választók akaratának, Kovács a 72-es körzet magyar többségű településeinek döntő többségében nagy fölényrel győzött, így a KMKSZ legitimitásához nem férhet kétség, az továbbra is a kárpátaljai magyarság legjelentősebb érdekvédelmi szervezete. A vita lényege a legitimáció körül forog. A KMKSZ legfőbb érve ebben, hogy az UMDSZ, vele ellentétben, nem vett részt a választásokon, az általa támogatott parlamenti képviselő egy hatalmon levő ukrán párt képviselője. Ha szó szerint vesszük a jelölést, akkor a szavazócédula megfelelő rubrikája szerint Kovács „önjelölt”, Gajdos

³³ Kovács Miklós, 72. sz. választási körzet, a választások idején pártonkívüli, egy ideig az el nem kötelezettek, majd a Szolidaritás csoport tagja. Lásd http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=421003. Kovácsra 29,27%, Tóthra 18,09% szavazott: www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0.

³⁴ Kovács és Gajdos szerepléséről a helyi sajtóban lásd KARMACSI Zoltán: *Választási sajtótömörülés Kárpátalján*, Regio 2002/4., 247–263.

³⁵ Результати голосування в одномандатному виборчому окрузі. Виборчий округ № 72. Закарпатська область, www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v.

³⁶ *Bekértették a nagykövetet* (MTI-hír 2002. április 16.), Új Szó online, www.ujso.sk/clangok.asp?vvd=20020416&cl=22221.

az USZDP(e) jelöltje volt, civil szervezet ugyanis nem állíthatott képviselőjelöltet. Gajdos a 2004-es ukrajnai államfőválasztás alkalmával megváltozó erőviszonyok közepette azonban átült a szocialista párt frakciójába, ami – az UMDSZ kivételével – minden oldalról erősen megtépázta politikusi tekintélyét.³⁷

Merőben megváltoztatták a helyzetet a 2006-os parlamenti választások. Kárpátalján megalakultak az első magyar pártok. Ekként jegyeztette be magát a KMKSZ Kovács Miklós elnökletével (KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt) és megalakult az Ukrajnai Magyar Demokrata Párt (UMDP) Gajdos István elnökletével.³⁸ Egyik pártnak sem volt reális esélye arra, hogy elérje a 3 százalékos parlamenti küszöböt, a valódi tét a helyi önkormányzati helyek megszerzése volt. A választások jelentősége, hogy a magyar pártokra felfigyeltek az ukrajnai politikai erők, a jövőben felajánlhatják a közös listát, illetve a magyar pártok megjelenése lökést adhat az ukrajnai nemzetiségi pártok alakulásának.

A miniszterelnök

A miniszteri kabinet, azaz a kormány a végrehajtó hatalom legfőbb szerve. A kormány fölött ellenőrzést gyakorol az államfő – a parlament jóváhagyásával kinevezi a miniszterelnököt, illetve felmenti a tisztségéből; a miniszterelnök javaslatára az államfő nevezi ki a kormány tagjait, a végrehajtó hatalom egyéb központi intézményeinek vezetőit. A kormány munkáját a parlament felügyeli – jóváhagyja a költségvetést, a kormányprogramot.

Az államfő és a miniszterelnök közös feladata a helyi közigazgatási vezetők kinevezése és elszámoltatása. Ukrajna közigazgatási egységei a Krími Autonóm Köztársaság és 24 megye (közte Kárpátalja). Minden megye több járásra tagolódik (Kárpátaljának 13 ilyen járása van). Ezután következnek az egyes települések. A megyei és a járási adminisztráció (vagyis a megye és a járás legfelső vezetése helyi szinten) a végrehajtó struktúra része. A tisztségviselők megválasztásának rendje: a megyei adminisztráció elnökének személyére a miniszterelnök, a járási adminisztráció elnökének személyére pedig a felettes megyei adminisztráció elnöke tesz javaslatot a miniszteri kabinet felé, amely a kinevezést az államfő elé terjeszti. Az államfő beleegyezése esetén megtörténik a kinevezés. Amennyiben az államfő el-

³⁷ Gajdos István, 72. sz. választási körzet, a választások időpontjában az USZDP(e) tagja, 2002. május – 2005. január: az USZDP(e) frakciójának, 2005. január – 2006. május: a szocialista párt frakciójának tagja. Lásd http://gska2.rada.gov.ua/pls/site/p_exdeputat?d_id=5610&skl=5.

³⁸ Bár mindkét honlapot frissítik, egyik sem a „párt”, hanem a korábbi szervezet portálja, lásd KMKSZ: www.karpatok.uzhgorod.ua; UMDSZ: www.umdsz.uz.ua/start.html.

utasítja a jelöltet, újabb jelölés következik. Minden esetben csak egyetlen jelöltet lehet felterjeszteni. A megyei adminisztráció elnökhelyetteseinek kinevezése a megyei adminisztráció elnökének javaslatára, hatáskörtől függően a miniszterelnök vagy a miniszterelnök-helyettesek jóváhagyásával történik. A járási adminisztráció elnökhelyetteseit a megyei adminisztráció elnökének javaslatára, a felügyelt területtől függően, a megyei adminisztráció adott elnökhelyettesének jóváhagyásával történik.³⁹ A megyei, járási képviselőtestületet (közgyűlést) a megválasztott képviselők alkotják. Ez a helyi parlament, elnökkel és két elnökhelyettesel.⁴⁰

Ukrajna jelenlegi miniszterelnöke, Viktor Janukovics, már a 15. az ország függetlenné válása óta:

- az átmenet miniszterelnöke volt Vitold Fokin (1990. X. – 1992. IX.),
- alig egy hónapig töltötte be ezt a tisztséget Valentin Szimonenko (1992. X.) és a kárpátaljai származású Vaszil Durdinec (1997. VII.),
- kevesebb mint egy évig Leonyid Kucsma (1992. X. – 1993. IX.), Juhim Zvjahilskij (1993. IX. – 1994. VII.), Vitalij Maszol (1994. VI. – 1995. III.), Julia Timosenko (2005. II. – 2005. IX.), Jurij Jehanurov (2005. IX. – 2006. VII.),
- valamivel több mint egy évig Jevhen Marcsuk (1995. III. – 1996. V.), Pavlo Lazarenko (1996. V. – 1997. VII.), Viktor Juscsenko (1999. XII. – 2001. V.), Anatolij Kinah (2001. V. – 2002. XI.),
- két és fél évig maradt meg ebben a tisztségében Valerij Pusztovojtenko (1997. VII. – 1999. XII.),
- és az egyetlen, aki kétszer volt miniszterelnök és a leghosszabb ideig tudott kormányfő maradni, Viktor Janukovics (2002. XI. – 2005. I. között és 2006. VIII.–tól).⁴¹

A volt miniszterelnökök közül Kucsma és Juscsenko később államfő lett. A leghírhedtebb Pavlo Lazarenko, akit földije, Kucsma elnök emelt a kormányfői pozícióba. A miniszterelnökségről való lemondása után Julia Timosenkóval, aki az orosz gázimportot felügyelő ukrán állami monopolvállalat vezetője volt, közös pártot alapítottak Hromada néven, amellyel az 1998. márciusi választások alkalmá-

³⁹ Закон України Про місцеві державні адміністрації від 1 грудня 2005 року N 3167-IV, www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/41/z_misc_adm.htm. Jelenleg a kárpátaljai megyei adminisztráció elnöke a magyarul is jól beszélő Havasi Oleg. Lásd www.carpathia.gov.ua/publication/content/246.htm.

⁴⁰ Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. Документ 280/97-вр, поточна редакція від 12.04.2007, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>. Jelenleg a kárpátaljai megyei tanács elnöke Kicskovszkij Mihajlo, elnökhelyettesei: Martin Mihajlo, Brenzovics László. Lásd www.zakarpatt-rada.gov.ua/chiefs.php.

⁴¹ Уряди України новітнього часу, www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?&art_id=1266975&cat_id=661266.

val ismét bekerült a parlamentbe, és a párt frakcióvezetője lett. Szeptemberben a legfőbb ügyészség eljárást indított ellene az állami vagyon kárára elkövetett sikkasztása miatt. A Transparency International 114–200 millió USD közé tetette az általa elsikkasztott állami vagyont.⁴² A felelősségre vonás elől külföldre távozott. 1999-ben az Egyesült Államokban letartóztatták illegális határátlépés miatt – vízum nélkül utazott be az országba. 2006-ban ugyanitt jogerősen 9 évi letöltendő börtönre ítélték a pénzügyi visszaélések miatt.⁴³

Az egyetlen nő Julia Timosenko. Személyes honlapján található életrajza⁴⁴ a pusztá tényeken túl is ad értelmezési keretet. Nézzünk bele ebbe az életrajzba, miközben szem előtt tartjuk a fent leírtakat. 1960-ban született Dnyipropetrovskban. Közgazdász diplomát szerzett. „A ’80-as évek vége, a ’90-es évek eleje – az az időszak, amikor kezdtek kialakulni a mai üzleti világ előképei – a szövetkezetek. [...] 1988-ban Julia és [férje,] Olekszandr kölcsönvettek 5 ezer szovjet rubelt, és lakossági szolgáltató pontot nyitottak. Az emberek az ilyen pontokat videoszalonoknak nevezték. [...] 1991-ben az Ukrán Benzin Korporáció vezérigazgatója lett.” Ennek bázisán jött létre Ukrajna Egységes Energetikai Rendszere (UEER) elnevezésű állami vállalat, melynek 1995-ben Timosenko lett az elnöke. Ez a vállalat felügyelte többek között az orosz energiahordozók importját. „1997-ig sikerült rendezni Ukrajna többmilliárdos tartozásait a földgázért Oroszország felé. [...] Az UEER olyan szintre ért fel, amikor az üzlet megszűnik csak üzlet lenni és a legfontosabb politikai tényezővé válik. Ez ahhoz vezet, hogy eljátszották a máig népszerű forgatókönyvet: az UEER vezetésének 42 millió dolláros tartozást róttak fel az Ukrán Gázipari Vállalat irányában, az adóhatóság zárolta az UEER számláit, a versenyhivatal több mint 300 millió dolláros bírságot rótt ki a valutafegyelem megsértéséért. [...] Timosenko választás elé került: bent maradni a kemény üzleti világban, vagy lemondani róla és politikusnak állni – hogy végre elérje az üzlet függetlenítését a politikától.” Timosenko 1996 végétől parlamenti képviselő, a parlament költségvetési bizottságának elnöke. 1997-ben még a Hromada Párt elnökhelyettese. 1999-ben saját pártot alapított Batyktivscsina Összukrán Egyesület néven. „1999 decemberében, amikor Ukrajna egységes energiarendszerében a villanyerőművek katasztrofális fűtőanyaghiánnyal küzdöttek és fizetési válság állt fenn, Leonyid Kucsma államfő beleegyezését adta, hogy Julia Timosenkot kinevezzék Viktor Juscsenko kormányába.” Timosenko lett az energetikai ügyekkel foglalkozó miniszterelnök-helyettes. „Határozott politizálása so-

⁴² Transparency International – the global coalition against corruption: Global Corruption Report 2004, www.transparency.org/publications/gcr/download_gcr/download_gcr_2004.

⁴³ Sajtóhíradás: www.pravda.com.ua/en/news/2006/9/15/6363.htm.

⁴⁴ Біографія Юлії Тимошенко, www.tymoshenko.com.ua/ukr/about.

kak nemtetszésével találkozott.” 2000. augusztus 18-án Timosenkót letartóztatták, 2001. január 19-én lemondott hivataláról. 2001 februárjában ismét letartóztatták. A lehallgatási botrány nyomán Nemzeti Megmentési Fórumot hoz létre, összefogásra szólítja fel az ellenzéki pártokat a Kucsma-rendszer megdöntése érdekében. 2002-ben a parlamenti választásokon pártja bejut a törvényhozásba és saját frakciót alakít. 2004-ben a narancsos forradalom egyik vezéralakja, utána miniszterelnök lesz. „Egyik legnagyobb érdeme, hogy ismét állami tulajdonba vette majd becsületes módon privatizáltatta” az egyik kohászati nagyvállalatot, „70%-kal növelte a költségvetési bevételeket”, „megsemmisített 5000 jogszabályt”, amelyek a korrupciót segítették. „2005 szeptemberében Julia Timosenko csapata kivonul a hatalomból.” 2005 novemberében a legfelsőbb bíróság felmentette minden korábbi vád alól. A 2006-os parlamenti választások előtt lemond a tévés szereplésről, helyette „személyesen találkozik az emberekkel”. Az életrajz végén egy fénykép található: sötét alapon, fénysávban áll a farmernadrágos, hosszú fekete kabátos Timosenko. A felirat: „Lépünk ki a homályból.” A négy különböző méretben letehető képet az elnök asszony a munkaasztalra ajánlja kitenni.⁴⁵

A jelenlegi miniszterelnök, Viktor Janukovics minden elődjénél több időt töltött el pozíciójában. Kucsma alatt az utolsó, illetve a jelenleg hivatalban levő miniszterelnök, aki másodszor azután került pozíciójába, hogy a regnáló államfőt pártoló narancsos koalíció felbomlott: a három szövetséges közül Timosenkót Juscsenko elnök menesztette a miniszterelnöki pozícióból, a szocialista Moroz pedig átállt természetes szövetségesehez, a baloldali Régiók Pártjához, s ezzel az utóbbi oldalára billentette a parlamentben a hatalmi egyensúlyt, azaz az államfő ellenzéke nevezhette meg a miniszterelnököt. Janukovics volt Juscsenko ellenfele a 2004-es elnökválasztáson, és Janukovics csapatának választási csalása miatt tört ki a narancsos forradalom. Juscsenko idén áprilisban másodszor nyitott frontot Janukovics ellenében, amikor előrehozott parlamenti választásokat írt ki, miután az őt támogató parlamenti frakciókból néhány képviselő átült a kormánykoalíció padsoraiba, és az államfőnek az a félelme támadt, hogy a kormányfő ezzel a módszerrel tör a kétharmados, alkotmánymódosítást lehetővé tevő többségre. Időközben az alkotmánybíróság megsemmisítette az államfő döntését, az előrehozott választások azonban elkerülhetetlennek tűnnek, a felek megállapodtak annak előkészítésében.⁴⁶ Az újabb csata eldőlt a háború azonban folytatódik.

⁴⁵ „Зображення для робочого столу”. Уо.

⁴⁶ Ющенко і Янукович узгодили вибори, www.bbc.co.uk/ukrainian/domestic/story/2007/05/070504_yusch_yanuk_elex_is.shtml.